

**MİLLÎ MÜCADELE'DE VE CUMHURİYET'İN
İLK YILLARINDA SAMSUN'DA
BASIN HAYATI ve CEMİYETLER***

Arş.Gör. Bünyamin KOCAOĞLU**

A-Basın Hayatı

Millî Mücadele'de ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında Samsun'da çok sayıda gazete yayınlanmakta olup, bunlardan tespit edilebilenler hakkında muhtasar bilgiler aşağıya çıkarılmıştır.

Ahâli Gazetesi : 1333 (1917) senesinde yayın hayatına başlayan Ahâli, haftada bir defa Perşembe günleri neşrolunmaktaydı. Vatan Matbaası'nda 400-500 adet olarak basılan Ahâli Gazetesi'nin sahibi ve müdürü İsmail Cenâni Bey'dir¹. Siyasi mahiyette olan bu gazete, Karadeniz'de faaliyet gösteren Pontus çetelerine karşı millî birlik ve beraberliği sağlamak ve millî direnişi desteklemek gayesine yönelik yazılar yayımlayarak mücadele vermiştir². Ahâli gazetesi, yayın hayatına sahibi İsmail Cenâni Oral'ın vefat ettiği 1944 yılına kadar fasilalarla 26 yıl devam etmiştir. Ayrıca Millî Mücadele'nin son yıllarında "*Ahâli Mecmuâ-ı Edebiyesi*" adı altında ilaveler çıkarmıştır. Millî Mücadele döneminin önemli gazetelerinden olan Ahâli'nin başyazarlığını Muâllim Kemal Emin ile birlikte Avukat Mehmet Aziz Bey'ler yapmıştır³.

* Bu makale *Akademik Açt Dergisi*'nin 2. sayısında yayınlanmıştır.

** Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

¹ 1926-1927 Tarihli T.C. Devlet Salnâmesi, İstanbul 1927, s.783-784. Gazetenin çıkış tarihi 1927-1928 Tarihli T.C. Salnâmesinde 2 Teşrin-i Evvel 1334 olarak verilmiştir.

² Zekai Güner- Orhan Kabataş, *Millî Mücadele Dönemi Beyannâmeleri Ve Basını*, Ankara 1990, s.314.

³ Ömer Sami Coşar, *Millî Mücadele Basını*, İstanbul ?, s.250.

Piyasa Gazetesi : 1335 (1919) Mayıs'ında yayın hayatına başlamıştır. Haftada bir defa ve 500 adet olarak basılan bu gazetenin imtiyaz sahibi ve başyazarı Hayrettin Nađi Bey'dir. Müdürü Saâdeddin Bey olan Piyasa Gazetesi'nin daimi yazarı Mustafa Adil Pasin'dir⁴. 1919'dan 1926'ya kadar toplam 333 sayısı çıkmış olan Piyasa gazetesi ticarî ve iktisâdî mahiyette bir gazetedir⁵.

Aks-ı Sedâ Gazetesi : Millî Mücadele günlerinde Samsun'da çıkan gazetelerden birisi de Aks-ı Sedâ'dır. Kuruluşu II. Meşrutiyet'in (1908) ilanına kadar varan Aks-ı Sedâ gazetesi'nin imtiyaz sahibi Avnizâde Cemil, başyazarı İbnü'l Hilmi İsmail Hakkı olup, mesul müdürü Dr. Sıtkı Avni'dir⁶. 1918'de Sıtkı Avni'nin vefatı üzerine kapanan Aks-ı Sedâ, 1920 yılının başlarında Sıtkı Bey'in kardeşi Şefik Avni tarafından yeniden, haftada iki gün olarak çıkarılmaya devam etmiştir⁷.

Hilâl Gazetesi : 12 Temmuz 1920'de yayın hayatına başlayan Hilâl Gazetesi Samsun'da Millî Mücadele devresi içinde çıkmış olan bir gazetedir. Gazeteyi çıkaran Emin Bey, I. B.M.M.'ye üye olarak katılınca gazeteyi Avukat Hamdi Edib Kamber'e devretmiş, ondan da 1921'de Bafra'lı Mehmet Tayyar'a geçmiştir⁸. İmtiyaz sahibi Hüseyin Kemal olan Hilâl Gazetesi siyasi, ilmi, iktisâdî mahiyette bir gazetedir⁹. 23 Nisan 1920'de I. B.M.M.'nin açılmasını müteakip aylarda Matbuât ve İstihbarât Müdüriyet-i Umumiyesi'nin çalışmaları hakkında mecliste yapılan müzâkereler sırasında Canik Mebusu Hamdi Bey bu konudaki görüşlerini belirtirken Hilâl Gazetesi'ne de değinmiş olup; Hilâl'in sadece İstanbul Hükümeti'ne ait, Millî Mücadele'ye karşı kayıtsız bir gazete olarak nitelemiştir¹⁰. Hamdi Bey'in bu görüşlerine rağmen Hilâl Gazetesi'nin Millî Mücadele karşısındaki tutumunun ancak gazetenin tam nüshalarının incelenmesinden sonra ortaya çıkacağı kanaatindeyiz.

Canik/Samsun Gazetesi: Samsun vilayeti adına aynı isimle yayınlanacağı kararlaştırılan bu gazete daha sonra Samsun adıyla neşriyatını sürdürmüştür¹¹. Canik adıyla haftada bir gün çıkarılırken daha sonraları Samsun Gazetesi adıyla

⁴ 1925-1926 Tarihli T.C. Devlet Salnâmesi, İst.1926, s.570.

⁵ Güner- Kabataş, *Millî Mücadele Dönemi Basını*, s.357.

⁶ Güner- Kabataş, *Millî Mücadele Dönemi Basını*, s.315.

⁷ Coşar, *Millî Mücadele Basını*, s.250.

⁸ Coşar, *Millî Mücadele Basını*, s.250.

⁹ Güner- Kabataş, *Millî Mücadele Dönemi Basını*, s.359

¹⁰ Hilâl gazetesi hakkında geçen konuşmalar için bakınız, *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.IV, Ankara 1981, s.392.

¹¹ 1927-1928 Tarihli T.C. Devlet Salnâmesi, Matbaâ-i Müdüriyet-i Umumiye 1928, s.807.

pazar ve salı olmak üzere haftada iki defa çıkarılmaya başlanmıştır¹². Canik Gazetesi'nin ilk defa hangi tarihte çıktığı tespit edilememiştir.

Samsun Ticaret Gazetesi : Samsun Ticaret Odası tarafından çıkarılan bu gazete ticarî, iktisadî, içtimâî mahiyettedir. Samsun Ticaret gazetesinin sahibi ve mesul müdürü Mustafa Adil Bey olup¹³ bu kişi aynı zamanda Samsun'da Müdafâ-yı Hukuk Cemiyeti'nin kurucu azalarındandır¹⁴.

Haber Gazetesi : 1923'te yayın hayatına başlamıştır. Gazetenin imtiyaz sahipleri Muslizâde Emin Refik ve Aziz Sâmi Beyler'dir. Yazı İşleri Müdürü Münir Hamdi Bey olan Haber gazetesi, 1000-1500 adet olarak basılmıştır¹⁵. Haber Gazetesi'nin idarehânesi ve aynı zamanda basım yeri Mecidiye Caddesi'nde Şems Matbaası olup, haftada bir defa neşr olunmuştur. Nüshası 100 para olan Haber gazetesi, kendi deyimiyle, halkın istifadesine çalışan ve her şeyden bahseden bir Türk gazetesidir. Haber gazetesinin mahiyeti hakkındaki bilgileri gazetenin ilk sayısında, "*Mesleğimiz hakkında birkaç söz*" başlığı altındaki yazıda bulmaktayız. Haber'in büyük bir ümit, sarsılmaz bir azimle yayın hayatına atıldığını belirterek başlayan bu yazıda şöyle denilmektedir. "*Siyasetten ve şahsî ihtiraslardan tamamen âzâde kalan gazetemiz, şimdilik haftada bir kere çıkacak ve Samsun halkının bilhassa reklâm ihtiyacını temin edeceği gibi tebeddül etmeyecek sütunları altında ticârî, sinâî, içtimâî ve hatta edebî yazılarla da halkın teveccühünü kazanmaya çalışacaktır.*"¹⁶

Tenvîr-i Efkâr : Bafra kazasında çıkan bu gazete haftada bir defa yayınlanmıştır. 5 Nisan 1923'te yayın hayatına başlayan Tenvîr-i Efkâr'ın imtiyaz sahibi ve müdürü olan Burhaneddin Şinâsi aynı zamanda gazetenin başyazarlığı görevini de yürütmekteydi¹⁷. Yazarlarından birisi de Hasan Fehmi olan Tenvîr-i Efkâr'ın idarehanesi Hükümet Konağı karşısındaydı. Tenvîr-i Efkâr kendisini halkın aydınlanmasına adanmış, ilmî, ebedî, siyasî mahiyette bir gazetedir¹⁸.

Bafra Gazetesi : Bafra'da çıkan gazetelerden bir diğeri de Bafra gazetesidir. 1925'te yayın hayatına başlayan Bafra Gazetesi haftada bir defa

¹² 1926-1927 Tarihli T.C. Devlet Salnâmesi, s.783-784. Ayrıca Haber gazetesinin 7 Ağustos 1339 (1923) günkü sayısında pek yakında vilayetin resmî bir gazetesi olmak üzere bir gazete tesis edileceği bildirilmekte olup bu gazete Samsun gazetesidir. (*Haber gazetesi*, 7 Ağustos 1339, n.42)

¹³ 1927-1928 Tarihli T.C. Devlet Salnâmesi, s.807.

¹⁴ Hasan Umur- Adil Pasin, *Samsun'da Müdafâ- Hukuk*, Tanin Matbaası 1944, s.8.

¹⁵ 1925-1926 Tarihli T.C. Devlet Salnâmesi, s.570.

¹⁶ *Haber gazetesi*, Sene 1, 4 Teşrin-i Evvel 1339, n.1

¹⁷ 1927-1928 Tarihli Devlet Salnâmesi, s.807.

¹⁸ *Tenvir-i Efkâr Gazetesi*, 12 Haziran 1339, n.11.

Perşembe günleri çıkmaktaydı. 500 adet olarak basılan gazetenin başyazarı Mustafa Ragıp Bey'dir¹⁹.

Bunlardan başka özellikle Millî Mücadele dönemi içerisinde Samsun'da çıkan önemli gazetelerden birisi de HAYAT gazetesidir. Bu gazete Samsun Müdafaâ-yı Hukuk Cemiyeti'nin fikirlerini yaymak üzere cemiyet tarafından uzun süre çıkarılmıştır²⁰. GÜNEŞ, bu dönemlerde çıkan bir başka gazetedir. Çarşamba'da yayın hayatına başlayan Güneş gazetesinin sahibi Mücib Bey'dir²¹. Son olarak Samsun'da basın hayatı içerisinde değerlendirebileceğimiz bir başka gazete NEFİR'dir. Haziran 1339 (1923) yılında yayın hayatına başlayan Nefir mizâhî mahiyette bir gazetedir²².

Görüldüğü üzere Samsun'da, zikredilen dönemlerde oldukça canlı bir basın hayatı mevcuttur. Özellikle Millî Mücadele döneminde bir çok gazetenin yayınlandığını müşâhede etmekteyiz. Bu durum, düşman işgaline uğramış olan Anadolu'nun diğer kentlerinde olduğu gibi, Samsun'da da bu haksız işgale karşı duyulan tepkinin bir sonucudur. Özellikle Millî Mücadele'nin amaç ve kapsamının halka anlatılmasında, daha da önemlisi Millî Mücadele'nin halka mâl edilmesinde bu gazetelerin pek mühim rolü olmuştur. Gazetelerin bu gayretleri neticesinde halkın büyük çoğunluğu Millî Mücadele saflarına çekilmiştir. Böylece bir yandan Müdafaâ-yı Hukuk Cemiyetleri güçlenirken diğer yandan da Kuvâ-yı Milliye Hareketi kendine büyük bir destek bulmuştur. Ayrıca bu gazeteler işgale uğramış yerlerdeki halkın yardım çağrılarında da tercüman olmuşlardır. Nitekim Maraş, Urfa ve Antep'in işgali üzerine Millî Mücadele yanlısı bu gazeteler başlattıkları yardım kampanyaları ile milletimizin yaralarını sarmaya çalışmışlardır. Millî Mücadele'nin en önemli dinamik unsurlarından olan bu gazetelerimiz Cumhuriyet'in ilanından sonra da bu önemli vazifelerini sürdürerek Türk milletinin refahı ve kalkınması yönünde önemli gayret sarf etmişlerdir.

B-Cemiyetler :

Cemiyet, değişik kişilerin, şahsî kazanç elde etme kaygısından uzak olarak, sadece tek bir hedef doğrultusunda bir araya gelmek suretiyle oluşturdukları sosyal bir kuruluştur²³. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanına paralel olarak Osmanlı'da cemiyet kurma çabalarının artması, devleti bu yönde kanun çıkarmaya itmisti. Nitekim Rûnî 3 Ağustos 1325 (16 Ağustos 1909)'te çıkarılan Osmanlı Cemiyetler Kanunu ile, kurulmuş ve kurulacak olan

¹⁹ 1926-1927 Tarihli T.C. Devlet Sahnâmesi, s.570.

²⁰ Geniş bilgi için bakınız, Umur- Pasin, Samsun'da Müdafaâ-yı Hukuk.

²¹ Haber, 23 Şubat 1340, n.21.

²² Tenvir-i Efkâr, 12 Haziran 1339, n.11.

²³ Cemiyetler ve Tatil-i Eşgâl Nizamnâmesi, İstanbul Matbaâ-yı Kütüphâne-i Cihan 1327, s.1.

cemiyetlerin kuruluş esasları tespit edilmişti. Buna göre kavmiyet, cinsiyet, unvanlar ve siyaset esas alınarak cemiyet kurulamayacağı, Osmanlı Devleti'ndeki hali hazırdaki hükümet şeklini tehdit edecek ve yine Osmanlı toplumunda ayrılıklara sebebiyet verecek cemiyetlerin kurulması men edilmiştir²⁴. Özellikle Millî Mücadele döneminde kurulan Müdafaâ-yı Hukuk Cemiyetleri de, bu kanuna uygun olarak kurulmuşlardı. Türk tarihinin önemli kesitlerinden olan Millî Mücadele döneminde ve Cumhuriyet'in ilanıyla başlayan yıllarda, Samsun'da canlı basın hayatına paralel olarak yoğun cemiyetleşme faaliyetlerinin de mevcut olduğu, bu dönemlere ait devlet salnâmelerinde açıkça görülmektedir.

1925-1926 tarihli T.C. Devlet Salnâmesi'ndeki kayıtlarda Samsun'daki mevcut cemiyet ve kulüpler şunlardır²⁵:

Alyıldız İdman Ocağı	Mütেকaidin Cemiyeti
Zafer-i Millî İdman Derneği	Türk Ocağı
İdman Yurdu	İhtiyât Zabıtları
Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı	Himâye-i Etfal
Türk Eczacılar Birliği	Hilâl-i Ahmer
Muallim ve Muâllimler Birliği	Tütüncülük Birliği
Tayyâre Cemiyeti	Cumhuriyet Halk Fırkası

1926-1927 tarihli T.C. Devlet Salnâmesi'ndeki kayıtlarda²⁶ ise 1925 tarihli salnâmedeki cemiyet isimlerinden farklı olarak şunlara rastlamaktayız.

Mübâdele Cemiyeti	Hilâl-i Ahzâr
Kayıkçı ve Kotracılar	Şoför İşçileri
Tütün Rehber-i Terakki	Perukâr
Avcılar Kulübü	Mûsiki Yuvası
Hekimler	Turan İdman Yurdu

Son olarak 1927-1928 tarihli T.C. Devlet Salnâmesi'nde sadece ülke çapında kurulmuş Millî cemiyetlerin Samsun'daki şubelerinin isimleri zikredilmiştir²⁷:

Cumhuriyet Halk Fırkası	Himâye-i Etfâl
Türk Ocağı	Gençlerbirliği
Hilâl-i Ahmer	Muâllimler Birliği
Tayyâre Cemiyeti	

²⁴ Daha geniş bilgi için bkz. *Cemiyetler kanunu*, 1327.

²⁵ 1925-1926 Tarihli T.C. Devlet Salnâmesi, s.507.

²⁶ 1926-1927 Tarihli T.C. Devlet Salnâmesi, s.776.

²⁷ 1927-1928 Tarihli T.C. Devlet Salnâmesi, s.805.

Samsun'da kurulmuş olan bu cemiyetler, yapıları ve kuruluş amaçları itibariyle farklı niteliktedirler. Genel olarak mahallî ve millî olmak üzere iki ana grup altında toplayabileceğimiz bu cemiyetler, gösterdikleri faaliyetler ve amaçları bakımından da farklılık arz ederler. Nitekim bu cemiyetlerden bir kısmı, aynı işi yapan kişilerin bir araya gelerek oluşturdukları birer meslek kuruluşu niteliğindedirler. Bu tür cemiyetlerin temel gayesini, aynı iş kolunda bulunan kişiler arasındaki sosyal ilişkileri geliştirmek, birlik ve beraberlik içinde hareket edebilmelerini sağlamak ve daha da önemlisi, meslek ahlâkı bilincini üyelerine kazandırmak şeklinde ifade edebiliriz. Samsun'da adına rastladığımız bu tür meslekî kuruluşlardan bir kısmı mahallî (Kayıkçı ve Kotracılar, Şoför İşçileri vb. gibi) bir kısmı da millî (Türk Eczacıları Birliği, Muâllim ve Muâllimler Birliği vb. gibi) niteliktedirler. Bunlardan başka, Samsun'da sosyal, kültürel ve sportif faaliyetlere yönelik kurulmuş olan birtakım mahallî ve millî nitelikte cemiyetlerin de çok sayıda mevcut olduğunu görmekteyiz. Türk Ocağı, Musıkî Yuvası, Yıldız İdman Ocağı ve Tayyâre Cemiyeti'ni bunlara örnek olarak verebiliriz.

Son olarak bir de toplumdaki sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı temin etmek, toplumun ihtiyaç duyan kesimlerine yardım elini uzatmak, onların yaralarını sarmak gayelerine yönelik kurulmuş birtakım hayır cemiyetlerinin de bu dönemlerde mevcut olduğunu görmekteyiz. Hilâl-i Ahmer, Hilâl-i Ahzâr, Himâye-i Etfâl gibi millî nitelikteki bu cemiyetler özellikle Millî döneminde çok önemli vazifeleri yerine getirmek sûretiyle dâima Türk milletinin yanında olmuşlardır.